

A test meztelensége

Képek és diskurzusok a magyar pedagógiai sajtóban a hatvanas, hetvenes években

A test kategóriája és fogalma az 1970-es évekre vált központi kutatási területté a nyugati humán- és társadalomtudományokban, megkérdőjelezve valamennyi kutatás ontológiai és episztemológiai státuszát (Mascia-Lees, 2011) – a kutató és a kutatás tárgya, a vizsgálatot körülvevő kontextus is testbe ágyazott, amit sokáig nem vett figyelembe a diszciplínák többsége.

A fordulatként is értékelhető szemléletváltásnak természetesen voltak elméleti előzményei, legfontosabbnak Marcel Mauss (2000) francia antropológus és szociológus eredetileg 1934-ben megjelent írását tartom, melynek címe: *A test technikái*. A tanulmányban a természetesen adott test képzete helyett a társadalmilag tanult, konvenciók által szabályozott, különböző kulturális és gyakorlati cselekvésekben megnyilvánuló test fogalma jelenik meg. A test történeti fogalom, az „evolúció” eredménye – a biológiai és mentalitásbeli fejlődés értelmében –, melyet különböző képekké absztrahál az emberi kulturális gyakorlat (Kamper, 1997).

Szorosan összefügg a fentiekkel a későbbiekben még többször előforduló Michel Foucault munkássága, főként a *Felügyelet és büntetés* egyik fejezete, *Az engedelmes testek¹* (Foucault, 1990, 185–228. o.). A hatvanas, hetvenes években kibontakozó foucault-i gondolatrendszer a testet a hatalom tárgyaként és célpontjaként elemzi, amely a testet alávetve hasznosítja, értelmezi és rendszerezi a belőle kinyerhető tudást – a megérthető és hasznosítható test fontos szerephez majd elemzésében.

Vizsgálataim az 1960 és 1970 közötti magyar pedagógiai sajtó fényképanyagára irányulnak, így az ikonográfia-ikonológia módszertana nagy szerepet kap a forrásanyag értelmezésében. A chicagói egyetemen dolgozó Mitchell (2008, 136. o.) 1994-ben hirdette meg a képi paradigmaváltást, mely fokozottabb figyelmet irányított kultúránk vizuális természetére: „a vizualitás, az apparátus, az intézmények, a diskurzus, a testek és a figuralitás” összetett kölcsönhatásában a szerző központi szerepet szán a testnek a képek befogadási, jelentésteremtési mechanizmusában. Hans Belting német művészettörténész programadó tanulmányában (2005) ugyanezt a gondolatmenetet folytatva az ikonológiát a kép, valamint az azt közvetítő eszköz és a test együttműködéseként írja le. Belting terminológiájában a testek felfoghatók önmagukat bemutató tényezőként, s így aktív alakítói saját képüknek (‘representing bodies’), illetve olyan elkülönített képekként is jelentkezhettek, melyek a testet ábrázolják (‘represented bodies’).

A fentebb vázlatosan ismertetett, két fő forrásból (antropológia és képtudomány) táplálkozó elméleti megfontolások nyújtják írásom elméleti hátterét.² A megidézett szerzők gondolatmenete több közös pontot is rejt magában: a legfontosabb a test, mint társadalmi konstrukció elfogadása, mely maga után vonja felügyelet és kontroll alá vonását – akár intézményi, akár nézői szinten. Az egyén mind teljesebb ellenőrzése az újkorral és a modernizációs folyamatok megkezdődésével kezdődik, mint azt az elméletirók megállapítják, Foucault-tól kiindulva, aki a börtön, az elmegyógyintézet, a kaszánya és az isko-

la világát is ugyanazon kontextusban szemlélte. Az emberi test ebben a világban sosem önmagában áll, hanem gyakorlatokba és diskurzusokba ágyazódva, tabuk és normák által szabályozva, melyek a testről való beszéd kereteit is megszabják.

A vizsgálat keretei

Hat pedagógiai folyóirat (*Család és Iskola, Gyermekünk, Köznevelés, Óvodai Nevelés, A Tanító és A Tanító Munkája*) teljes képanyagát tártam fel doktori kutatásaimban, 5371 antropológiai fényképből álló forrásbázist létrehozva, ami a további elemzések kiindulópontja lett. Jelen vizsgálat a meztelen és félmeztelen test képi megjelenítéseit és az ezekből létrehozható diskurzusokat tanulmányozza a korpuszon belül. A kiválasztott képek a teljesen meztelen testek ábrázolásától a fürdőruhás és félmeztelen fotókig terjednek – az atlétatrikóban és tornadresszben lévő gyermekek és fiatalok ábrázolásait jelen esetben nem vettem figyelembe.

249 kép gyűlt össze így: az anyagból 14 teljesen meztelen, 235 pedig félmeztelen ábrázolás. Az életkor szerinti megoszlást tekintve 11 kép csecsemőket ábrázol, 200 a gyermekkorról szól, 28 a fiatalkorról és mindössze tíz fotón vannak (fél)meztelen felnőttek. Az életkor előrehaladtával, úgy tűnik, egyre kevésbé megengedett a test meztelenségének reprezentációja, hiszen valamennyi teljesen meztelen ábrázolás a csecsemő- vagy kisgyermekkorhoz köthető. A fényképek témakörei adják meg az elemzésbe vont diskurzusokat: a nyár és táborozás természetszerűleg a legnagyobb csoportot képezi (110 kép), a sporttevékenység a következő kép-szekvencia 30 példával, ezt követi az egészségügyi-medikális diskurzus 24 fényképpel, végül a munkára nevelés fotóanyaga 20 elemmel. A felsorolásból kitűnik, hogy nem soroltam be minden képet, a négy diskurzus csak az általam legfontosabbnak vélt tendenciákat rajzolja ki, melyeket ugyanolyan mértékben mutatok be – ez a módszer természetesen nem tükrözi a képcsoportok arányait, hangsúlyait, de az ilyen tárgyalásmód megvilágító erejű lehet a meztelen testekről szóló diskurzusok és gyakorlatok leírásában, funkcióik és jellemzőik feltárásában.

Belting (2003, 101. o.) szerint a kultúra által közvetített testkép mindig sokat elárul egy-egy korszak emberképéről, embereszményéről, még ha ez a kapcsolat mára el is halványult. Kiinduló hipotézisem szerint az ábrázolások többségét a hasznosítható test és tudás narratívája alapján lehet leírni, kevés az önmagát megjelenítő, esztétikai szempontokat kielégítő testkép, s ez utóbbiak is legtöbbször módosulnak a kontextus által – mint ahogyan azt utolsó példában majd bebizonyítom. A felvilágosodásban és az utilitarizmus filozófiájában gyökerező szemlélet az alávetett testet gyakorlati szempontok alapján értékeli, az egyén és a társadalom szempontjából hasznosítható cselekvések tükrében. Ez a nézőpont tágabb összefüggésben a racionalizmus, a modernizáció folyamataival összhangban alakult ki, az államhatalom kiterjedésének és a tudás diszszeminációjának párhuzamos kiteljesedésével együtt.³ A képet árnyalja a régi világképi elemek jelentkezése – az ártatlan gyermek narratívája (*Golnhofer és Szabolcs, 2005*) vagy az örök női szépség megfogalmazódása –, ami jelzi ezen nézetek tartósságát és befolyását. Ez utóbbi szempontra szintén csak utalni tudok, mint ami kifelé mutat e tanulmány szigorúan vett tárgyán.

A felszabadított test – nyár és táborozás

A képeket értelmezhetjük felszabadított és megfegyelmezett testek kettősségeként is – a nyár jelentheti az előbbit, az alkalmat a ruháktól való megszabadulásra. Valójában az így megjelenített testek is meghatározott cselekvési mintákat követnek, s nem léphetnek

át bizonyos határokat. Szinte kötelező rekvizitumnak számít hasonló képek esetében a vízpart, a fürdőruha, a napsütés és a játék. A nagyobb fokú szabadságnak különböző kontextusok adnak kereteket, mint ahogyan azt két kiválasztott példám is bizonyítani fogja.

1. kép

Készítő: Kertész Gyula

Cím: *N/A*

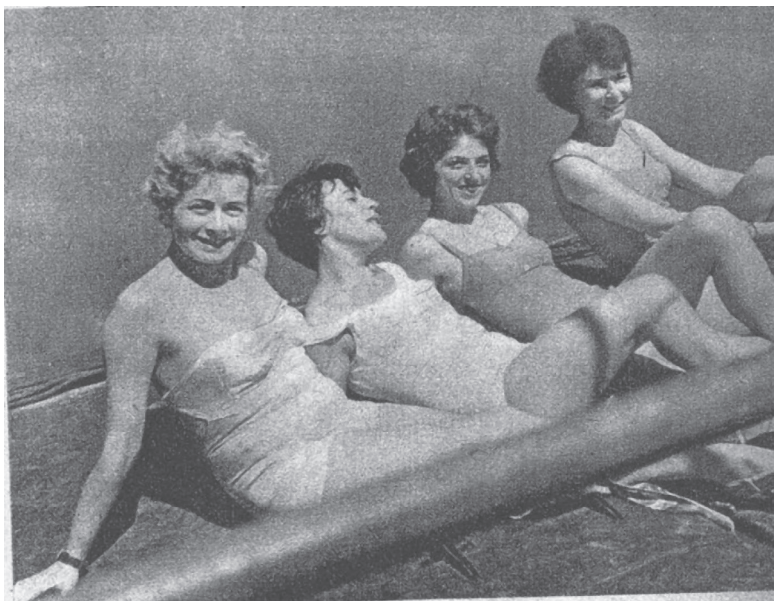
Megjelenés helye, ideje: *Óvodai Nevelés, 1961/7–8. sz., borító I.*

Képleírás: *A vízben felnőtt és gyermekek játszanak labdával, a háttérben csónak és más fürdőzők láthatók. Valamennyi szereplő fürdőruhában van, az egyik lányon fürdősapka is látható, a felnőttön pedig napszemüveg. Semmi sem utal a konkrét helyszínre: nincs képi elem, amiből következtetni lehetne erre, sem verbális utalás (a képnek nincs címe, kapcsolódó cikk), ami segítene.*

A képelemzések örök dilemmája bukkan fel a fenti fénykép kapcsán: spontaneitás és beállítottság kettősségéről van szó, a fényképezés alapproblémájáról (Soulages, 2011, 26–31. o.), mely a képek létmódjára kérdez rá: mennyiben tükrözi egy fotó a valóságot és mennyiben megrendezett? A felszabadultság, az elkapott pillanat mindenestre a valószínűséget támasztja alá, aminek viszont ellentmondhat a felnőtt (talán óvodapedagógus) napszemüvege, frizurája (az így közvetített esztétikus megjelenés), a kép kompozíciója és megrendezett tökéletessége. A problémát nem kell megoldani, ha elfogadjuk, hogy a riportfotó, ami egy lap címlapján szerepel, a valóságot újraalkotó médium, ami saját törvényeinek engedelmeskedik, adott kontextuson belül érvényesül. Ezeket a törvényeket a kép befogadója is elfogadja, jelen esetben egy széles körben megnyilvánuló kontextus adja meg az értelmezési kereteket, amik segítséget nyújtanak a jelentésadáshoz.

A szabadidő hasznos eltöltésének diskurzusa valamennyi pedagógiai újság központi témája volt a nyári hónapokban, az 1961. július-augusztusi *Óvodai Nevelés* címlapja

is erre nyújt példát. A felnőtt felügyelet alatt lévő gyerekek biztonságban játszanak és üdülnek – a későbbi képek egyre szervezettebb formában mutatják be a nyári táborozást, főként az úttörő-mozgalom keretein belül. A test szabadsága tehát konkrét tevékenységekben valósul meg, melyek fő célja a tanév utáni rekreáció, az idő optimális felhasználása, a kontroll fenntartásával – habár léteznek ellenpéldák a vízparton egyedül játszó fürdőruhás kisgyerekekről, ezek a képek inkább hagyományos portrék, vagy egyalakos képek, melyek illusztratív funkciójuk miatt fontosak (Somogyvári, 2012a, 2012b). A felszabadított test fogalma tehát csak korlátozottan értendő, amit alátámaszt azon kevés publikált fotók egyike, amely félmeztelen pedagógusokat ábrázol.

2. kép

Készítő: Szilvássy Z. Kálmán

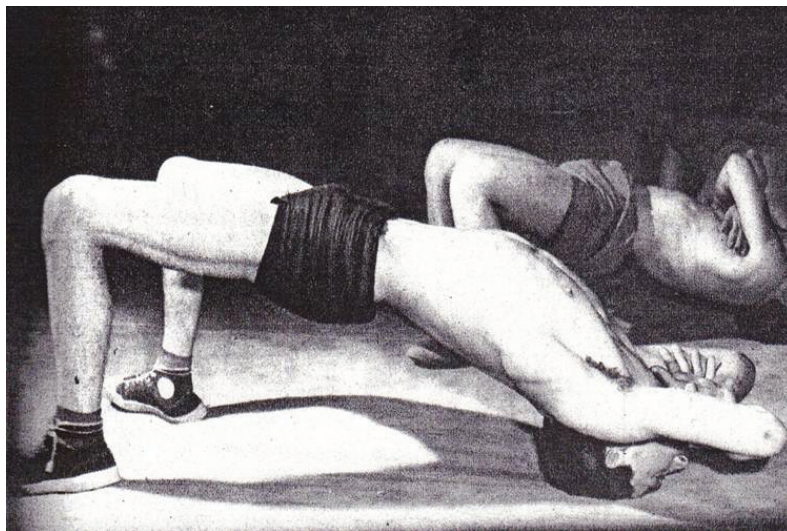
Cím: *A kemény munka után édes a pihenés*

Megjelenés helye, ideje: *A Tanító Munkája*, 1963/1. sz., 15. o.

Képleírás: *A kisdobos rajvezetők táboráról készült fotóriport egyik eleme a kép, amely a vízparti pihenést ábrázolja. Valamennyi szereplőn egyrészes fürdőruha van, hárman a kamerába néznek, egyikük pedig napozik.*

Több szempontból is kivételes képről van szó: a pedagógusokat nagyon kevés alkalommal látjuk civil szereplőként, a megszokott pedagógiai attribútumok (nevelési helyzet, környezet és gyermekek vagy fiatalok) nélkül, illetve a nemi identitás (ezzel együtt pedig a szexualitás) ilyen formában történő hangsúlyozása sem általános a hatvanas évek magyar pedagógiai sajtójában. A leeresztett fürdőruha-pánt, a laza, elengedett testhelyzet már-már kihívó jellegű, ugyanakkor ezt az érzésünket ellensúlyozza a fotó kontextusa. A kisdobos-rajvezető táborban a pihenés nem önértékű cselekvés, a kemény munkához kötődik, azután következik, a munka legitimálja és teszi lehetővé. A testiséget tabuként kezelő hatvanas évek (Valuch, 2006, 126. o.) újságszerkesztői gyakorlata tehát ilyen formában megengedhetőnek tartotta a (fél)meztelen felnőtt test ábrázolását, hiszen „Kemény munka után édes a pihenés”.⁴

A test megfegyvelmezése I. – Sport

3. kép

Készítő: Harmath István

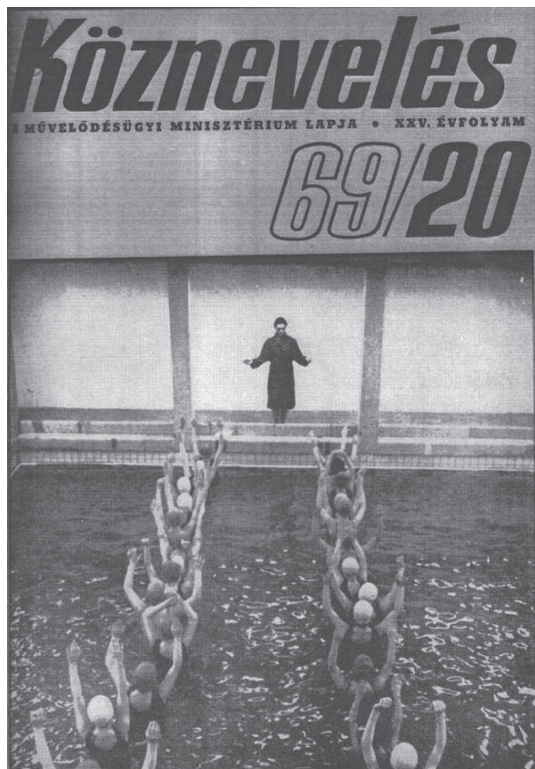
Cím: *Nem azért, mert az én fiam...*

Megjelenés helye, ideje: *Család és Iskola*, 1967/8. sz., 19. o.

Képleírás: *A kicsavarodott testhelyzetben lévő fiúk csak rövidnadrágot, zoknit és cipőt viselnek. Környezetükből és háttérükből semmi sem látható, a nézőhöz közelebb lévő fiú hónaljszorzete tizenéves életkorára utal.*

A testkultúra és testi kultúra mindig is fontos hatással volt a nevelés-oktatás kinyilvánított és látens célrendszerére, az ezzel a területtel foglalkozó sporttudomány pedig éppen a szocialista korszakban vált önálló tudományággá Magyarországon (Bartha és Berkes, 2004; Berkes, 2006). A fenti képen ábrázolt testhelyzetnek csak ebben a kontextusban van értelme: a kéz- és lábtámaszok közé sorolt híd olyan kicsavart állapot, melyet a gimnasztika gyakorlatai közé sorolnak, a sporttudomány gyakorlati rendszerében (taxonómiájában) van helye és funkciója. A kísérő cikkből megtudjuk, hogy birkózó edzést mutat be a fénykép, ahol a fő cél az izmok minél teljesebb foglalkoztatása, a bemelegítés – ugyanaz a haszonelvűség jelentkezik tehát, ami a kiinduló hipotézis alapja.

A rend, fegyelem és szabályoknak való engedelmeskedés a sportszerű viselkedés alapja – ennek történeti kifejlődését, a sport kollektív intézményesülését Hadas Miklós elemzi, Elias civilizációtörténeti összefoglalását követve (Elias, 1987; Hadas, 2003). Mindkét szerző egyetért abban a mentalitásbeli fejlődésben, melynek eredményeként az egyént, az egyéni testet a társadalmi csoportokba mind teljesebben betagoló szabályrendszerek, viselkedésformák alakultak ki az újkortól kezdődően Európában. A szabályozott test önmagához és másokhoz viszonyítva jelenik meg, szinkronban van más testekkel – így sajátosan rendezett mértani formák jönnek létre, mint ahogyan azt a következő, harmadik kép is bemutatja.

4. kép

Készítő: *N/A*

Cím: *N/A*

Megjelenés helye, ideje: *Köznevelés, 1969/20. sz., borító I.*

Képleírás: *Az uszodai jelenetet bemutató fényképet két sakra tagolhatunk: az úszómedencében lévő gyakorlatot mutatnak be, a két sor fókuszpontjában a teljesen felöltözött edző/instruktor látható. A karjaikat felemelő, a vízből kinyúló testek valószínűleg nem a mélyvízben helyezkednek el.*

A test megfigyelmezése II. – Egészségvédelem

A test feletti kontroll legnyilvánvalóbb formája az egészségvédelem, prevenció és higiénia diskurzusa, mely birtokba veszi és részekre osztja a testet, funkciókat rendel hozzájuk, diagnózisokat állít fel. Az orvosi, egészségügyi dolgozók által kitermelt szakértői tudás (amit az orvosi tekintély is biztosít), az orvos tekintete (lásd: *Foucault, 2000*) megfigyeli a testet, hipotéziseket állít fel és ellenőrzi azokat (amit kezelésnek hív), ezáltal elidegeníti a testet a doktor és a páciens részéről egyaránt. A testrészek és betegségek megnevezése nem esik egybe saját betegség- vagy egészség-tapasztalatunkkal, hanem egy sajátos nyelvet tükröz számunkra, ami ebben a diskurzusban relevánsnak számít.⁵ Szimptomatikusként érzem ezért következő példámat, az egyetlen teljesen meztelen képet, amit bemutatok elemzésemben.

szemérem, ha a szülők elmulasztják megfigyelni a gyerekek egészséges növekedésével összhangban a nemi szervek növekedését is.

13 A nyirokeseték a legtömegesebben a hónaljban, a nyakon és az ágyék táján helyezkednek el. Fontos szerepük van a szervezetben. A megnövekedett, duzzadt, nyomásra érzékeny mirigyek gyulladáson folyamatos jelesek. Ha a gyerekek felsértette a térdét és az ágyéki nyirokcsomók megpirosodnak, duzzadtá válnak, feltétlenül tájékoztassuk a tünetekről az orvost.

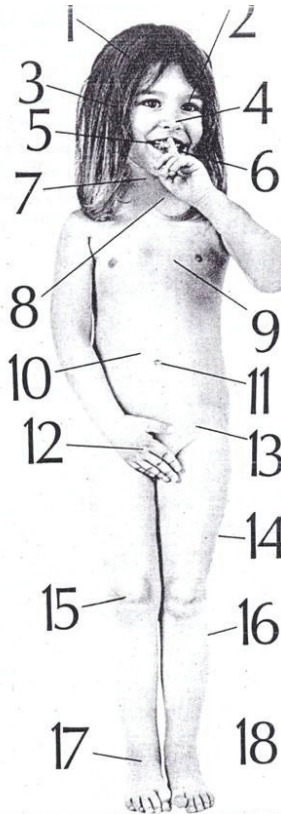
14 Egy pillantással ellenőrizhetjük, hogy normálisan, egyenesen növekszik-e a gyerek, nincs-e csípőficama. Fektesük fürdetés után hasra a kisbaba-t, s figyeljük meg a fenékén, illetve felső combjain a ráncokat. Az egészségesen fejlődő gyereknél szimmetrikusan, azaz mindeketől oldalról azonosan, V alakban futó ráncokat látunk.

15 Minden gyerek leveri egyszer-egyszer a térdét. Ez természetes. Az ütés helye sebes, fáj. Ez sem baj. De ha a gyerek térdé, vagy könyöke ütés, sérülés nélkül fájdalmas, dagadt, meleg, azonnal fel kell figyelünk rá, mert ez bevezető tünete lehet súlyosabb betegségeknek is.

16 A csecsemő láb- és karmozgása is árulkodik az egészséges fejlődéséről. Az első hónapokban a csecsemő még úgynevezett reflexmozgásokat végez. Négy-öt hónapos korában kezdő először akaratilagosan használni a tagjait. Figyeljük meg, hogyan mozgatja, s egyenletesen használja-e karját, lábát.

17 Az emberek egyharmada lódtalpas. De ha idejében, kora gyermekkorban észre vesszük a láb rendellenes fejlődését, még jól befolyásolhatjuk. A hároméves gyerek talpának lenyomata már elárulja a bokasílyvedtet, a lódtalpat. Ha vizes lábbal sima felületre – padlóra vagy kőre – lép, s nemcsak a lábujjak, a haránt és a sarok, hanem az egész kitöltött talp látható, akkor lódtalpa van. Kapjon minél előbb betétet és használja is rendszeresen.

18 Az egészséges gyermek bőre sima, puha, selymes és ruganyos. Kivált a kicsi gyerek bőre érzékeny jelölje számos betegségeknek. A különösen sápadt vagy éppen piros, esetleg sárgára színeződött bőr, az egybefolyó vagy különálló kitérés megjelenése feltétlenül orvosi kezelést kíván.

5. kép

Készítő: N/A

Cím: *Mire figyeljünk?*

Megjelenés helye, ideje: *Gyermekünk, 1970/4. sz., 27. o.*

Képleírás: *A meztelen kislány mosolyogva néz ki a képből, bal kezével csendre int (vagy zavarában mosolyogva teszi ezt az önkéntelen gyermeki gesztust), a jobbal pedig szemérmét takarja. A test számokkal részekre van osztva, mindegyik részhez egy-egy szócikk tartozik a mellékelt cikkben.*

A laikusoknak (főleg szülőknek) szóló, népszerűsítő egészségügyi szöveg illusztrációja a kép, mely a testrészekhez meghatározott betegségeket, tanácsokat és szakorvosokat rendel. Az egészségnevelés gyakorlati-tudományos diskurzusának kimunkálását elemezve Anette Stross német kutató mutatta ki (1995), hogy milyen professziós érdekek mutatkoztak a pedagógusok és a medicina részéről ezen tudás megszilárdításában – a folyamat valószínűleg hasonló módon mehetett végbe mindenhol a közép-kelet európai térségben. A test köztes helyet foglal így el, mely az orvosi és pedagógus-társadalom szakértelmére is rá van bízva – ez utóbbi esetében higiéniai cselekvést és egészségmegővővé jelent, mely főleg az óvodában és kisiskolás-korban hangsúlyos. A kislány is tudatában van átmeneti helyzetének, ezt igazolja a test kitarukozása és tabusítása – gondoljunk csak a csendet intő jelre vagy a szemérmét eltakaró gesztusra. A gyermek tudatában van a figyelemnek és az ezt kiváltó oknak (a fényképezés intenciójának), ugyanakkor a normának is, mely nem engedi meg egy bizonyos kor után a meztelenséget.

A test megméréseinek, felosztásának és kontrolljának klasszikus példája a hatodik fotó, ahol egy egészségügyi vizsgálaton esik át a kisgyermek – figyelemre méltó a kezelés módja, a cselekvések és eszközök összhangja, az ápolónő és az orvos öltözete, az ellentét a meztelen gyermektest és a felöltözött felnőttek között, valamint a higiéniát szolgáló (és eltávolítást is okozó) maszk használata.

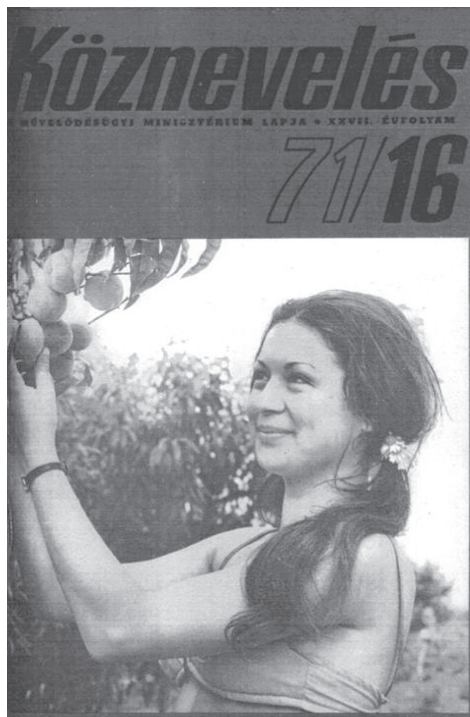
6. kép

Készítő: MTI

Cím: Szakvizsgálaton

Megjelenés helye, ideje: Óvodai Nevelés, 1966/2. sz., 45. o.

Képleírás: A kislányt két felnőtt – egy ápolónő és egy orvos – vizsgálja, valószínűleg a súlyát és magasságát mérik: erre utal a gyermek mögötti mérleg, valamint a kinyújtott testhelyzet. A felnőttek hivatásuknak megfelelő öltözetben vannak, a páciens félig vagy teljesen meztelen.

7. kép

Készítő: N/A

Cím: Őszibarackszedés. Bagi Ilona tábor, Törökbálint

Megjelenés helye, ideje: Köznevelés, 1971/16. sz., borító I.

Képleírás: A fiatal lány bikiniben szed gyümölcsöt, mosolyog és félig az őt fényképező kamera felé fordul – feltehetőleg tudatában van, hogy éppen rögzítik, így beállított képről van szó.

A test megfigyelése III. – Munkára nevelés

Utolsó példám a kor oktatáspolitikai célkitűzéseire köthető leginkább: az 1961. évi III. törvény⁶ a mindenoldalúan fejlesztett, szocialista ember eszményét állította a középpontba. Az ilyen személyiség megalkotásához már korán be kellett kapcsolni a gyermeket és a fiatalot a termelő munkába, közelebb kellett vinni az iskolát az élethez. Ennek köszönhetően rengeteg építő-, KISZ-tábori kép, vagy gyakorlati oktatást, 5+1-es képzést bemutató fotó bukkan fel – a sok közül kiemelkedik a gyümölcszedő lány fenti életképe. A régi világgépi elemek egyértelmű jelentkezése teszi különlegessé a portrét: az ószibarackért nyúló, önmagát megmutató fiatal nő, aki tudatában van saját szépségének, a bűnbeesés mozzanatát, az emberiség ősanját, Évát idézi meg. A játékos utalás összeköti a jelent a múlttal, az építőtáborban dolgozó fiatal lányt mitikus ősével. Az így megjelenített archetipikus nő jelzi a hagyományok erejét, s egyben megújításuk szándékát is a képi konvenciók adta lehetőségeken belül.

A test történeti-társadalmi képződmény, kulturális jelentései vannak, ez utóbbiak különböző narratívákban és gyakorlatokban öltenek testet. A test eltérő értelmezései más-más megközelítést tesznek lehetővé, a biológiai testből kiindulva a fenomenológiailag érzékelt egyéni testen át a társadalmi, majd politikai testig (lásd például: Lock és Scheper-Hughes, 1987). A test különböző életszakaszokhoz és gyakorlatokhoz köthető, diskurzusokba ágyazott, az ezekről készített interpretációk pedig tovább- és átírhatók, kiegészíthetők. A régi világgépi elemek inkorporálódnak és transzformálódnak az új képzetekben, a média felhasználja és módosítva továbbterjeszti a meglévő kulturális mintázatokat.

kiegészíthetők. A régi világgépi elemek inkorporálódnak és transzformálódnak az új képzetekben, a média felhasználja és módosítva továbbterjeszti a meglévő kulturális mintázatokat. A test antropológusai előtt álló feladat tehát nem kevés, ahogyan ezt a rövid összefoglalás is mutatja.

tően rengeteg építő-, KISZ-tábori kép, vagy gyakorlati oktatást, 5+1-es képzést bemutató fotó bukkan fel – a sok közül kiemelkedik a gyümölcszedő lány fenti életképe. A régi világgépi elemek egyértelmű jelentkezése teszi különlegessé a portrét: az ószibarackért nyúló, önmagát megmutató fiatal nő, aki tudatában van saját szépségének, a bűnbeesés mozzanatát, az emberiség ősanját, Évát idézi meg. A játékos utalás összeköti a jelent a múlttal, az építőtáborban dolgozó fiatal lányt mitikus ősével. Az így megjelenített archetipikus nő jelzi a hagyományok erejét, s egyben megújításuk szándékát is a képi konvenciók adta lehetőségeken belül.

Összegzés

A képelemzések csak vázlatul szolgálnak egy későbbi vizsgálathoz, néhány előzetes megállapítás azonban így is tehető. A test történeti-társadalmi képződmény, kulturális jelentései vannak, ez utóbbiak különböző narratívákban és gyakorlatokban öltenek testet. A test eltérő értelmezései más-más megközelítést tesznek lehetővé, a biológiai testből kiindulva a fenomenológiailag érzékelt egyéni testen át a társadalmi, majd politikai testig (lásd például: Lock és Scheper-Hughes, 1987). A test különböző életszakaszokhoz és gyakorlatokhoz köthető, diskurzusokba ágyazott, az ezekről készített interpretációk pedig tovább- és átírhatók,

Irodalomjegyzék

1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről. 2014. 04. 28-i megtekintés, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8436>
- Bartha Csaba és Berkes Péter (2004): A kultúra és a testkultúra értelmezési dimenzióinak tudományági perspektívái. *Új Pedagógiai Szemle*, **54.** 10. sz. 51–58.
- Berkes Péter (2006): Kulturális diverzitás: Avagy a testkultúra helye az egyetemes kultúrában. *Új Pedagógiai Szemle*, **56.** 10. sz. 56–67.
- Belting, H. (2003): *Kép-antropológia. Képtudományi vázlatok*. Kijárat, Budapest.
- Belting, H. (2005): Image, Medium, Body: a New Approach to Iconology. *Critical Inquiry*, **31.** 2. 302–319.
- Berend T. Iván (1999): *Terelőúton. Közép- és Kelet Európa, 1944–1990*. Vince Kiadó, Budapest.
- Elias, N. (1987): *A civilizáció folyamata. Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálódások (1937–1939)*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Featherstone, M., Hepworth, M. és Turner, B. S. (1997): *A test. Társadalmi fejlődés, kulturális teória*. Józsvöveg Könyvek, Budapest.
- Fisher, K. és Toulalan, S. (2013, szerk.): *The Routledge History of Sex and the Body. 1500 to the Present*. Routledge, London – New York.
- Foucault, M. (1990): *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Foucault, M. (1995): *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. Vintage Books, New York.
- Foucault, M. (1999–2000): *A szexualitás története*. I–III. Atlantisz, Budapest.
- Foucault, M. (2000): *Elmebetegség és pszichológia. A klinikai orvoslás születése*. Corvina, Budapest.
- Golnhofer Erzsébet és Szabolcs Éva (2005): *Gyermekkor. Nézőpontok, narratívák*. Eötvös Kiadó, Budapest.
- Hadas Miklós (2003): *A modern férfi születése*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Jones, N. L. (2011): Bioethics. In: Mascia-Lees, F. E. (szerk.): *A Companion to the Anthropology of the Body and Embodiment*. Wiley-Blackwell, Oxford. 72–86.
- Kamper, D. (1997): Körper. In: Wulf, C. (szerk.): *Vom Menschen. Handbuch Historische Anthropologie*. Beltz Verlag, Weinheim–Basel. 407–417.
- Lock, M. M. és Scheper-Hughes, N. (1987): The Mindful Body: A Prolegomenon to Future Work in Medical Anthropology. *Medical Anthropology Quarterly*, **1.** 1. sz. 6–41.
- Mascia-Lees, F. E. (2011, szerk.): *A Companion to the Anthropology of the Body and Embodiment*. Wiley-Blackwell, Oxford.
- Mauss, M. (2000): *A test technikái. Szociológia és antropológia*. Osiris, Budapest. 425–449.
- Mitchell, W. J. (2008): A képi fordulat. *A képek politikája. W. J. T. Mitchell válogatott írásai*. JATEPress, Szeged.
- Müller Péter, P. (2009): *Test és teatralitás*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Somogyvári Lajos (2012a): Közelítések a portrék és az egyszereplős képek jelenségéhez a magyar pedagógiai szaksajtóban (1960–1970). I. rész. *Iskolakultúra*, **22.** 5. sz. 56–75.
- Somogyvári Lajos (2012b): Közelítések a portrék és az egyszereplős képek jelenségéhez a magyar pedagógiai szaksajtóban (1960–1970). II. rész. *Iskolakultúra*, **22.** 6. sz. 14–37.
- Soulages, F. (2011): *A fotográfia esztétikája. Ami elvész, és ami megmarad*. Kijárat, Budapest.
- Stross, A. M. (1995): „Gesundheitserziehung” zwischen Pädagogik und Medizin. *Zeitschrift für Pädagogik*, **41.** 2. sz. 169–184.
- Valuch Tibor (2006): *Hétköznapi élet Kádár János korában*. Budapest, Corvina.

Jegyzetek

¹ A fejezet angol címe (*Docile bodies*) talán jobban kifejezi az engedelmességet és a társadalmi kontrollnak való alávetettséget (lásd: *Foucault*, 1995, 135–170. o.).

² Számos megközelítés kimaradt az ismertetésből, melyekre csak utalni tudok itt a szűk terjedelem miatt: például a kérdés filozófiai megalapozása (lásd például: *Müller*, 2009, 23–71. o.), illetve az angolszász kultúratudományok többfelé ágazó szempont-rendszere (rövid összefoglalása: *Featherstone, Hepworth és Turner*, 1997).

³ Az államszocializmus modernizációs kísérletként való felfogása újabb adalék lehet az érvelés alátámasztásához lásd Berend T. Iván (1999) könyvét.

⁴ Szexualitás és hatalom továbbvezető kérdésköréhez lásd: *Foucault*, 1999–2000; *Fisher és Toulalan*, 2013.

⁵ A medicinális test háromféleképpen bukkan fel Nora L. Jones (2011) tanulmányában (*Bioethics*, In.: Mascia-Lees, i.m. 72-86.): a páciens teste a gyakorló orvos szemszögéből ('body as specimen'), a beteg test látványa a kultúrában ('body as spectacle'), végül a páciens saját test-tudata ('body as patient'). A három képzet gyökeresen eltér egymástól szóhasználatban és viszonyulási módjaiban, mintha nem is ugyanarról a testről lenne szó.

⁶ 1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről. 2013. 03. 02-i megtekintés, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8436>